

**HISTORISKA
OCH
LITTERATURHISTORISKA
STUDIER 60**

utgivna genom
TORSTEN STEINBY

HELSINGFORS
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET
I FINLAND

Två eller flera kulturer?

I början på 60-talet lyckades C P Snow med sin lilla skrift *De två kulturerna* (övers i Verdandi-Debatt 1961) väcka ett visst uppseende, även här i Norden. Den var en Rede Lecture 1959. Författaren var till sin utbildning fysiker, arbetade sig upp från ett fattigt hem till College student i Cambridge och säger om sig själv: "Till min utbildning var jag vetenskapsman; av böjelse var jag författare." Med sitt författarskap nådde han långt, som bäst då han skildrade besvikelser i vetenskapen, College samhället och spel i maktens korridorer. När Harold Wilson bildade sin socialistiska regering 1964 togs han in i ministeriet för tekniska ärenden och upphöjdes till "Life Peer" (= icke-ärfblig lord-titel). Det gick inte så bra och efter två år lämnade, eller fick han lov att lämna regeringen. Folkhumorn som kan vara snärtig när det vill sig till döpte då Lord Snow till Lord Slush. I och för sig måste det väl snarast räknas honom till förtjänst att han, en god författare, inte passade in i Wilsons gäng.

De två kulturerna är skriven av en man som är upprörd över den kulturella polarisering som inträtt mellan å ena sidan naturvetenskapsmän, humanister å den andra. "Mellan de två polerna utbreder sig en avgrund av ömsesidig okunnighet om den andra parten -- ibland (vilket särskilt gäller de unga) fientlighet och ogillande, men framför allt brist på förståelse." Snow utbreder sig vidlyftigt över detta tema och tar till starka ord: "Det tycks inte finnas någon punkt där de två kulturerna kan mötas. . . Klyftan mellan humanister och naturvetare är faktiskt mycket svårare att överbrygga nu än den var för trettio år sedan." Detta och mycket mer sades alltså i ett föredrag i Cambridge 1959. Var det sant då? Är det sant idag?

Låt oss se litet på hans argument. Han menar till exempel att humanisterna inte har någon föreställning om begrepp sådana som massa och acceleration för att inte tala om termodynamikens andra

nuvudsats. Han menar vidare att naturvetare inte läser böcker. ”Och vad beträffar sådana böcker som för en humanist är daglig kost, t.ex. romaner, historia, poesi, dramatik, nästan inte alls.” Och vidare: ”Då de läser Dickens, eller förresten då de läser nästan vilken annan författare som helst som vi skulle sätta högt, så gör de det enbart som en gest åt den traditionella kulturen. De har sin egen kultur, och den är intensiv, rigorös och ständigt i verksamhet.”

Vad Snow däremot försummar att omnämna är att han haft en berömd föregångare i den store vetenskapshistorikern George Sarton, belgier till börden, men professor vid Harvard. Denne man skrev på trettioalet: ”Den hotfullaste konflikten i vår tid är olikheten i åsikter och betraktelsesätt mellan å ena sidan författare, historiker, filosofer, de så kallade humanisterna, och naturforskarna å den andra.” Sartons uppfattning formulerades sålunda under det trettioal, som Snow ansåg ännu inte förete liknande motsättningar som dem han iakttagit i sin egen tid. Såväl Sarton som Snow var naturvetare till sin utbildning och kanske båda betraktade sig som något slags undantag från den regel de försökte göra trolig.

De båda kulturkritikerna har en gemensam nämnare; de håller sig till akademisk miljö inom vilken förmågan att formulera spetsfunktigheter är högt utvecklad och där de i sitt umgänge med kolleger även måste ha iakttagit flera fall av outrerad snobbism. Utmärkande för Snows författarskap är en total avsaknad av humor. Hans erfarenheter från College ”high tables” och eftersitserna i ”the Common room”, delvis direkt refererade till, har betraktats som allvarliga intermezzon, där de i själva verket blott syftat till att hävda ett berättigat element av välansad originalitet. Det har hört till god ton att formulera sig spralligt. Så är Snow ju fysiker utan att vara betydande inom detta område och det har lett till en avsevärd överskattning av fysikaliska definitioners roll för den allmänbildning vars uppgift är att täcka det gapande svalg han plågats av. Det är inte så viktigt att kunna definiera acceleration som att förstå att en process kan äga rum med accelererande hastighet. Utan att känna till Einsteins formel, som visar under vilka omständigheter massa övergår i energi, så är varje humanist bekant med atombombens verkningar. Med åren har ingenjörskomponenten i fysiken blivit allt viktigare och såsom all tillämpning av ett rikt facetterat vetande måste den förbehållas specialister. Här finns en gräns som inte har med vårt kulturproblem att göra.

Debatten om de två kulturerna bär på ett svårbedömbart element av 'tyckande'. Och jag tycker nog att de stora fysikerna nästan över glatta laget har djupgående filosofiska intressen. Rutherford, som Snow refererar till, var kanske ett undantag. Men jag tänker t ex på Bohr, Einstein och Heisenberg, som fört sina kunskaper till humanismens yttersta gräns.

I sin bok, *Physics and Beyond*, har Werner Heisenberg - - för att bara nämna den yngsta i trion - - granskat sin vetenskaps filosofiska gränsproblem, dess relation till religion, till Platon, Kant, positivism, pragmatism, och försökt förklara vad som avses med "att förstå" i modern fysik. Med sin berömda osäkerhetsrelation har han ju infört iakttagaren-människan som en avgörande faktor vid precisionsmätning av elektronens hastighet och position. Som människa var Heisenberg sannerligen inte det minsta arrogant, utan tillgänglig, och beredd att med en biolog som författaren till denna uppsats diskutera perception och medvetande. Han återgav i sin bok samtal med den lika inställda Niels Bohr som var öppen för varje form av humanism, en stor kulturpersonlighet i andligt liv i Norden och världen. Mitt allmänna intryck av fysiker är att de gärna tar till tals kunskapskritiska frågor. Även om de inte hinner läsa så många romaner, så har de andra kulturella intressen, historia, musik, konst, filosofi, och framför allt, de vet i allmänhet vad de inte vet.

Vad sedan humanisterna beträffar, så är det tänkbart att de på Snows tid var helt likgiltiga för naturvetenskapens vinningar, men om detta var fallet, så har de inför vår tids informationsutbud knappast kunnat undgå att påverkas. Dagstidningar, radio och television ger ju det vetande som alla har behov av. Det handlar ofta om det pris vi betalar för vårt individuella välbefinnande. Det måste stå klart för varje normalt orienterad människa att ökad naturvetenskaplig kunskap är vår enda räddning på lång sikt, där det gäller att avvärja det öde som hotar en mänsklighet, som helhjärtat ägnar sig åt att plundra jorden på dess resurser.

En allmän kritik av Snows grepp på sitt problem tar fasta på att han försummat att definiera eller annorledes skildra gränsområdet mellan specialvetande och populär förståelse. Alla vetenskapens utövare i detta nu har ju sett sina områden splittras i specialiteter och måste till sin skam erkänna förekomsten av lokala gap, avgrunder eller polariseringar - - vad man än vill kalla dem - - som är minst lika påtaliga som dem Snow beskrivit. Vi naturvetare inom våra enskilda vetenskapsgrenar kan inte ens varandras arbetsområden, än

mindre dem som bearbetas inom angränsande discipliner. Vi förstår varandra på en halv-populär nivå, till stor del beroende på okunnighet om en kollegas terminologi, till en annan del på grund av bristande kännedom om detaljerna i den utveckling hans arbetsområde genomgått. Därtill kommer att denna utveckling finns nedlagd i otalet nyttillkomna tidskrifter, som snart enbart världens allra största bibliotek har råd att anskaffa.

Allt detta gör att man tvingas ha en generösare inställning till "förståelse" som begrepp. Kärnpunkten i hela frågeställningen rör inte hanterbar kunskap, användbara formler, antalet lästa romaner, utan den attityd en människa har till andligt liv i dess oändliga mångfald. Inom ramen för en sådan attityd väljer var och en sin särskilda variant av kultur och bestämmer själv, hur långt tid och tillgångar gör det möjligt att sträcka sig i förståelse.

En enkel analogi ur vardagslivet: Envar någotsånär förtrogen med Sverige vet att precis kunskap om finländska förhållanden allmänt saknas. Samtidigt förekommer en stor förståelse för Finland som land och folk, som helt saknar motsvarighet för de likaledes närbelägna baltiska småstaterna. Det tycks som om allmän förståelse är en sak för sig och motsvarande kunskaper en annan.

En återuppstånden Snow skulle kunna lägga märke till en hittills inte omnämnd stor förändring i tidsbilden av vetenskaplig aktivitet. Den kunde beskrivas som en biologins erövring av världsbilden. Mången som inte roas av otalet elementarpartiklar och de två begreppen "den starka kraften" och "den svaga kraften", kan vara djupt fångslad av evolutionsteori, DNA-molekylens underbara informationskontroll, olikheterna mellan hjärnans båda hälfter, människans föregångare, ekologi eller etologi. Utbudet av populärt vetande inom de biologiska vetenskaperna, dit också medicinen hör, är enormt och dessutom tillgängligare än termodynamikens andra huvudsats - - för att välja ett av Snows exempel. Sociobiologin rullar fram sina fantasibilder mot en etologisk bakgrund av vetande och ekologin har stått fadder för "den gröna vågen".

Det synes mig berättigat att se biologisk kunskap och förståelse som särskilt ägnade att överbrygga eventuellt ännu förekommande polariseringar och avståndstaganden. Det mesta av vad här räknats upp fanns ju redan under Snows tid, men han, en god författare, men en obetydlig fysiker, lyckades inte frigöra sig från den förnämliga

experimentalfysik han fick lära sig av Rutherford och de lysande jämnåriga han mötte i Cambridge.

Tidsbundenheten i Snows skräckbild snedvrider perspektivet på kulturfrågor och därtill kommer dess starka begränsning till akademisk miljö. Det är ingalunda självklart att tillerkänna den akademiskt bildade människan monopol på kultur. Det finns ju många andra yttringar av andligt liv i ett samhälle som med lika stor rätt kan kallas kulturella. Här i Norden har ju varje land sökt bevara sin traditionella landsbygdskultur.

Vi behöver bara erinra oss den finlandssvenska landsbygdens stora sångfester, socknarnas blomstrande teaterliv, deras iver att i hembygds museer tillvarata bygdekulturens alster genom tiderna, för att inse att mycket tappats bort i de snäva kulturbegrepp som Snow så framgångsrikt tog upp stödd på sin reputation som författare med naturvetenskaplig bakgrund. De människor som tar del i mångfalden av icke-akademiska kulturformer företräder sannolikt i sin övriga verksamhet en normalfördelning av yrken, kunskaper och intressen i städer eller på landsbygden. I sin delaktighet i gemensamma kulturella strävanden har de knappast någon känning alls av yrkesfientligheter eller andra motsatser. En del av dem har förvisso humanistiska, andra naturvetenskapliga särintressen. Sådant spelar ingen roll i gemenskapen.

Såsom jag hävdar här ovan är attityden till andligt liv den tyngsta komponenten i kulturintresset. Den ikläder sig ett otal former och de personer som bygger på akademisk utbildning får ofta en ledande ställning i de länder där sådan står till buds. Men något monopol kan det aldrig bli fråga om, lika lite som kultur får förväxlas med kunskap. Som sådan är ingen kunskap annat än råmaterial för kultur.